

Değişen Dünyada Sosyal Refah Devletinin Engelli/Dezavantajlı Gruplara Yaklaşımı

Ayşe Meral Uzun¹
ORCID: 0000-0002-8787-8240

Sibel Mehter Aykın²
ORCID: 0000-0002-8646-0416

Öz

Refah devleti anlayışı günümüzde hayli evrim geçirmiş ve daha çok işlevle ilişkili hale gelmiştir. Başlangıçta sosyal güvenliğin sağlanması, yoksul ve muhtaç kesimlerin korunması gibi nispeten sınırlı bir kapsama sahip olan refah uygulamaları ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerle sürekli yeni işlevler içerecek şekilde genişlemiştir. Günümüzde refah devleti uygulamalarında öne çıkan beklentilerden biri engelli/dezavantajlı kesimlerin korunmasıdır. Dünya nüfusunun %16'sı bu kapsamda yer almaktadır. Günümüzün değişen çalışma koşulları ve teknolojik olanaklar engelli/dezavantajlı kesimlerin toplum hayatına ve istihdama daha fazla katılımını gerektirmektedir. Bu eğilim son dönemlerde OECD ülkelerinde refah politikalarının temelinde yer alan işgücünü maksimum düzeyde istihdama katmak hedefiyle de uyumludur. Dolayısıyla bu grupların istihdama daha fazla katılımını sağlayacak tedbirler hem onların manevi tatmini açısından hem de ekonomik gelişme hedefleri ve toplumsal barış ve istikrar yönünden bir gereklilik olarak görülmelidir. Refah devleti uygulamalarının değişen koşullara göre farklılaştığı ve bunun devam edeceği öngörülebilir; ancak engelsiz bireylere göre her zaman çok daha kırılabilir olan kesimler için kalıcı ve sürdürülebilir bir yaşam döngüsünün oluşturulması en başta insani bir vazife olarak görülmelidir. Sosyal devlet uygulamaları ekonomik etkinlik yönüyle geniş tartışmalara konu olmaktadır ve bunun devam edeceği açıktır. Aslında yapılan eleştirilerin bir kısmının haklı yönleri de bulunmaktadır. Refah uygulamalarının etkinlik yönüyle gözden geçirilmesi sürdürülebilirlik açısından bir zorunluluktur; ancak sosyal devletin engelli ve dezavantajlı kesimlere yönelik tutumu ekonomik gerekçeler kadar insani ve manevi unsurları da içermelidir. Bu çalışma konunun bu yönüne işaret etmeye çalışmaktadır.

Anahtar kelimeler: Refah devleti, Engelliler, Engelli İstihdamı, Dezavantajlı Gruplar.

¹ Prof. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, aysemuraluzun@cumhuriyet.edu.tr

² Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, sibelaykin@akdeniz.edu.tr

The Approach of The Social Welfare State to Disabled/Disadvantaged Groups in The Changing World

Abstract

Today, the concept of the welfare state has evolved considerably and has begun to cover more functions. Welfare practices, which initially had a relatively limited scope such as ensuring social security and protecting the poor and needy, have constantly expanded to include new functions with economic, social and technological developments. One of the prominent expectations in welfare state practices today is the protection of disabled/disadvantaged groups. 16% of the world's population consists of disabled people. Contemporary developments in working conditions and technological opportunities make it possible for disabled/disadvantaged segments to participate more in social life and employment. This trend is also compatible with the goal of employment of the workforce at maximum level, which has been the basis for welfare policies in OECD countries nowadays. Therefore, measures that will ensure greater participation of these groups in employment are necessary for their moral satisfaction, economic development goals and social peace and stability. Welfare state practices will differ according to changing conditions; however, creating a permanent and sustainable life cycle for those who are always much more vulnerable than non-disabled individuals, should be seen primarily as a humanitarian duty. Social state practices are subject to extensive debate in terms of economic efficiency, and it is clear that this will continue. In fact, some of the criticisms are justified. Reviewing welfare practices in terms of effectiveness is a necessity for sustainability. However, the attitude of the social state towards disabled and disadvantaged segments should include human and moral elements as well as economic reasons. This study tries to point out this aspect of the subject.

Keywords: Welfare State, Disabled People, Employment of Disabled People, Disadvantaged Groups.

GİRİŞ

Devletin iktisadi hayatta oynaması gereken role dair iktisat literatüründe geniş bir tartışma mevcuttur. Bu tartışmanın vergiler, kamu harcamaları, regülasyonlar, mülkiyet hakları, teşvikler, çevrenin korunması gibi çok farklı alanları bulunmaktadır. Önemli tartışma alanlarından biri de sosyal harcamalar ve bu kapsamda refah devleti uygulamalarının kapsamı ve etkinliğidir. Son yüz yıllık dönem dikkate alındığında kamu harcamalarında büyük bir artışın varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum refah devleti uygulamalarıyla yakından bağlantılıdır. 1929 Büyük Depresyonu sırasında pek çok ülke sosyal hizmetleri genişletip kurumsal bir temele oturtmaya başlamıştır. Ardından, II. Dünya Savaşının etkisi ile kamu harcamalarında artış eğilimi güçlenerek devam etmiştir (Skousen, 2010: 225). Böylece krizler ve savaşların etkisiyle refah uygulamaları güçlenmiştir. Fikir olarak bakıldığında ise, İngiltere’de Fabian sosyalistleri sanayi toplumunun sosyal hastalıklarını giderecek şekilde tasarlanmış pozitif bir liberalizmin öncülüğünü yaptığı görülmektedir. Söz konusu kesimin de etkisiyle 1911’e gelinceye kadar İngiltere’de çok sayıda kanun çıkarılarak modern bir refah devletinin ana unsurları tamamlanmıştır (Fusfeld, 1990, 98).

Kökenleri çok eskiye gitmesine rağmen, refah devleti uygulamalarının kurumsal ve sistematik bir mekanizmaya bürünmesi nispeten yeni bir olgudur. Özellikle modern sanayinin yükselmesi ve kalabalık bir işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla beraber çalışan kesime dönük çok sayıda yeni düzenleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Öte yandan Büyük Buhran döneminde görüldüğü üzere, ekonomik krizlerin toplum hayatında yoksulluğu derinleştirdiği ve gelir eşitsizliğini artırdığı tecrübe edilmiştir. İki dünya savaşının sonuçları bu eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Tüm bu gelişmeler çok sayıda hükümeti sadece çalışan kesime değil aynı zamanda toplumun zayıf, korumasız ve düşük gelirli kesimlerine yönelik özel düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir. Böylece refah devleti uygulamaları giderek güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken siyasi ve entelektüel seviyede refah devleti geniş bir destek elde etmiş; refah devletinin yoksulluğu azaltmada istikrarlı ve güçlü bir mekanizma olduğu görüşü güçlenmiştir (Brady, 2009). İktisadi hayatın değişmesi, teknolojik ilerleme ve diğer bazı faktörler refah devleti tartışmalarının devam etmesini sağlamıştır. Yakın zamanda yaşanan küresel salgın döneminde ise, refah devleti mekanizmalarının gereği daha güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Küreselleşme, hızlı teknolojik gelişmeler ve artan belirsizlikler devletlerin refah uygulamalarına olan desteğinin canlı kalacağını göstermektedir.

Değişen koşullar refah devletinin işlevleri konusunda yeni düşünceleri beraberinde getirmektedir. Pandemi dönemindeki olumsuzluklardan toplumların savunmasız ve engelli/dezavantajlı kesimleri diğer gruplara göre daha fazla etkilenmiştir. Toplum ve aile hayatının değişmesi, çalışma

ilişkilerinin farklılaşması, küresel göç dalgası, ortalama hayat süresinin uzaması gibi çok sayıda faktör engelli/dezavantajlı kavramını yeniden düşünmeyi ve bu kesimlere yönelik politikaları gözden geçirmeyi gerekli kılmıştır. Refah devleti çatısı altında toplumun dezavantajlı kesimlerine daha kapsamlı ve sürdürülebilir olanakların sunulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada dünya nüfusunun %16'sı gibi oldukça yüksek düzeylere erişen engelli ve dezavantajlı gruplar için, refah devleti kapsamında atılan ve atılabilecek olan adımlar üzerinde durulmaktadır. Refah devletinin tarihsel seyri incelendikten sonra, engelli ve dezavantajlı kavramları irdelenmekte, sorunun küresel boyutu sayısal verilerle ortaya konmaktadır. Çalışmada esas olarak tarihsel gelişmelerin refah devleti ihtiyacını nasıl artırdığı açıklanmakta, daha adil ve istikrarlı bir toplum için bu kapsamda engelli ve dezavantajlı kesimlere eğitim, sağlık ve toplumsal katılım alanında daha geniş ve sürekliliği olan imkânlar sunulmasının önemine işaret edilmektedir. Hükümetler sosyal refah uygulamaları için kaynak yaratırken fayda-maliyet unsurlarını da tamamen göz ardı etmemelidirler. Sürdürülebilir politikalar için kaynakların etkin kullanılması ve bunun için de piyasanın kaynak dağılım mekanizmasına en az ölçüde müdahale edilmesi esastır. Ayrıca çeşitli mali teşviklerle özel kesimin refah uygulamalarına daha fazla katılımı da sağlanabilir.

1. Sosyal Refah Devleti Uygulamalarının Tarihi Gelişimi

Sosyal refah sistemleri bir boşlukta ortaya çıkmamış, geçmişin gelenekleri, statüleri ve pratiklerine bağlı olarak gelişme göstermiştir. Binlerce yıl önce Hammurabi dul, yetim ve güçsüzlerin güçlülere karşı korunmasını içeren kurallar getirmiştir. Antik Yunan ve Roma'da bu konu etraflı bir şekilde tartışılmıştır. Hıristiyanlıkta hayır işleri önemsenmiş, fakirlik bir suç olarak görülmemiştir. İlk dönemlerde yoksulluk mevcut olsa bile sosyal bir problem boyutuna ulaşmamıştır (Trattner, 1999: 1) Dolayısıyla, modern çağlara kadar sosyal refah uygulamaları sistematik ve kapsamlı olmaktan uzaktır. Sosyal hizmetlerin resmi ve geniş prosedürlere kavuşması uzunca bir zaman içinde mümkün olabilmıştır.

Orta çağ boyunca kiliseler Batıda hayır işlerinde etkin rol oynamış ve yoksulların doyurulması gibi işlevleri yürütmüşlerdir. Ancak orta çağın sonlarından itibaren milli devletlerin yükselmesi ve kilisenin etkinliğinin azalmasıyla birlikte, sosyal işlevler de giderek resmi prosedürlere bağlanmaya başlanmıştır. Sanayileşme çağında pek çok kapitalist ülke değişik türde yoksulluk yasaları çıkarmıştır. Siyasiler, çalışanlar ve işverenlerde zamanla refah tedbirlerinin gereğine olan inanç güçlenmiş gözükmektedir. Britanya'da girişimciler refah tedbirleri sayesinde çalışanlardan daha çok sadakat ve daha iyi iş elde edeceklerine inanmaktaydılar. Kitle demokrasisinin gelişmesi çalışan kesimlerin çıkarlarının daha güçlü temsil edilmesinin önünü açmıştır. Sovyet deneyimi

ve iki dünya savaşının gerekleri de bu tür tedbirler için güçlü bir beklenti yaratmıştır. Neticede, İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok ülke sağlık, işsizlik, emeklilik ve eğitim programlarını gözden geçirerek iyileştirmiştir (Berend, 2011: 297-301).

İngiltere Parlamentosu'nun 1601'de çıkardığı yoksullar yasası organize sosyal refah programları oluşturma konusunda atılan ilk önemli adım olmuştur. Yasa, hükümetin yoksullara yardım etmesine izin vermiş ve kilise dışında zorunlu bir finansman sistemi kurmuştur. Burada geçerli olan ilke ve politikalar, Amerikan kolonilerine ilk yerleşenler tarafından da uygulanmış; ancak savaşlar, büyük ölçekli göç, hızlı sanayileşme ve yaygın kentleşme yoksulluk vakalarını ve yoksullara yardım için gereken vergi maliyetlerini artırmıştır. Bunun üzerine 18 ila 50 yaş arasındaki sağlıklı kişilere kamu yardımlarını engelleyen yasalar çıkarılmış; kendilerine bakamayan genç, yaşlı ve engelli insanlar ise kamu veya dini kurumlara yerleştirilmiştir (Garland, 2016).

Refah devletinin doğuşunda, Bismarck'ın 1880'lerde sanayi işçilerine zorunlu sağlık sigortası getiren uygulaması önemli bir aşama olmuştur. On yıl sonra Danimarka, Yeni Zelanda ve Avustralya'daki hükümetler ilk yaşlılık emeklilik planlarını başlatmıştır. 1900'lerin başında Britanya'da liberal hükümetler işçi tazminatı, yaşlılık maaşı, hastalık, malullük ve işsizlik için bir ulusal sigorta sistemi getirmişlerdir. 1930'larda ABD'de Başkan Roosevelt, Yeni Düzen yasasıyla Amerikan refah devletinin temellerini atmıştır. Yeni refah devletleri savaş sonrasında genişletilmiş ve 1960'a gelindiğinde gelişmiş ülkeler, kendi refah devleti kurumlarına sahip olmuşlardır (Garland, 2016). Refah devletinin kökleri ulus devlet inşa etme süreciyle yakından bağlantılıdır. 1871 Alman Birliği'nin sağlanmasından sonra Bismarck'ın sosyal sigortayı getirmesi ulus inşa etme süreciyle ilişkilidir. ABD'de 1929 krizi sonrasında, İngiltere'de ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal politikalarında milli ruhun dirilişi etkili olmuş gözükmektedir (Leisering, 2003: 175). Endüstriyel büyüme, kentleşme ve iki dünya savaşıyla karakterize edilen yarı yüzyıl, sosyal refah sistemlerini sağlamlaştırma ve genişletme hareketlerine yol açmıştır. Yüzyılın ortasına gelindiğinde, refah devleti kurumsallaşma yolunda iyi bir aşama kaydetmiştir (Stuart, 2017).

ABD'de sosyal refah uygulamaları 1929 Büyük Depresyonun ardından güçlenmiş ve yoksul vatandaşlara yönelik sosyal yardımlar ortaya çıkmıştır. İşsiz kalan erkeklere destek sağlamaya dönük bir sosyal güvenlik programı geliştirilmiştir. Eyaletlerde istihdam programlarını geliştirmek için getirilen federal sübvansiyonlar, siyahları ve kadınları dışlaması nedeniyle tartışmalı bir tasarıma sahip gözükmekteydi. Daha sonra getirilen sosyal kapsamlı bazı uygulamalarda da aynı ayrımcılık devam etmiştir. Ayrıca ABD'deki sosyal programlar genellikle istihdamı teşvik etmeye ve düşük ücretli işgücü sağlamaya yöneliktir (Rodriguez, t.y.).

Refah devleti uygulamaları sanayileşme, demografik yapıdaki değişimler ve Avrupa devletlerinde artan sosyal baskılar nedeniyle hız kazanmıştır. Refah devletinin hızla geliştiği 1950-1973 yılları arasında Keynesyen yaklaşımın etkisiyle devletin müdahalesi giderek artmıştır. Ancak genişlemeci politikalar 1970'lerin sonunda petrol krizinin de etkisiyle stagflasyona yol açmış ve pek çok ülke uzun dönemli krizle uğraşmak zorunda kalmıştır. Sosyal harcamaların kamu giderlerine oranının giderek arttığı bu dönemde, birçok ülkede yaşlılık, annelik, yaralanma ve ölüm sigortaları kabul edilmiştir. Ayrıca daha gelişmiş ülkelerde işsizlik sigortası ve aile yardımları da getirilmiştir (Dündar Aravacık, 2018). Bununla birlikte, kriz Keynesyen politikalara ve refah devletine ağır eleştirilere yol açmıştır. Bu tarihten sonra bütçe açıkları ve enflasyonu kontrol etmek için sosyal harcamaların azaltılması çağrıları ortaya çıkmıştır. Böylece ABD ve İngiltere gibi ülkelerde neoliberal reformlar gerçekleştirilmiş; Reagan ve Thatcher bu politikaların öncülüğünü yapmıştır. Bununla birlikte, pek çok ülkede hükümet harcamalarının artış eğilimi devam etmiştir. Yaşanan ekonomik kırılganlıklara rağmen refah devleti uygulamaları devam etmektedir. Nüfusun yaşlanması, aile yapısının değişmesi, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin artması gibi pek çok faktör ülkelerin sosyal politikalarını etkilemeye devam etmektedir. Yakın dönemde yaşanan küresel salgın ve artan güvenlik endişeleri gelecek dönemlerde de hükümetlerin sosyal politikalar üretme konusunda daha fazla baskı altında kalacağına işaret etmektedir.

Genel bir değerlendirmeye refah devleti uygulamalarında gerçek ilerlemenin 20. yüzyılda gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. 20. yüzyılda, *laissez-faire* anlayışı yavaş yavaş gerilemeye başlamış ve neredeyse tüm devletler refah devletiyle ilişkili sosyal sigorta önlemlerinin en azından bir kısmını sağlamaya çalışmıştır. ABD'de Roosevelt, Truman ve daha sonraki başkanların yerel programlarının büyük bir kısmı refah devleti ilkelerine dayanmaktadır. Böylelikle refah devletinin kapsamı zamanla Hollanda ve İskandinav ülkelerinin Sosyal Demokrat hükümetlerinin yaptığı gibi, bireye hayatının neredeyse her evresinde, yani beşikten mezara kadar devlet yardımı sağlayacak şekilde genişlemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun hedefi de benzer tarzda refah devletleri inşa etmektir (Britanica, 2024).

2. Refah Devletinin Kapsamı, Türleri ve İşlevleri

Refah devleti, yoksulluğu azaltmak ve değerli sosyal mal ve hizmetler sağlamak için devletlerin şu ya da bu şekilde benimsediği politikalar seti olarak görülebilir (Hacker, 2005: 125). Bu kapsamda refah devletlerinin, muhtaç insanlara ve yaşlılara sağlık ve bakım hizmeti sunmak, engellileri ve ailelerini desteklemek ve işsizliklere yardım etmek gibi pek çok işlevle ilişkili olabileceği açıktır. Refah devleti kavramı ilk defa İngiltere'de 1940'larda çok

yoksullara ve ciddi engellilere sağlanan kamu yardımını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Sosyal refah modelleri bir ülkeden diğerine büyük farklılıklar gösterse de sanayileşmiş ülkelerin çoğunda refah devleti, yoksulluk içinde yaşayan insanlara asgari düzeyde yardım veya destek sağlamaktadır (Rodriguez, t.y.).

Refah devleti sosyal refahı artırmayı hedeflemektedir. Sosyal refahın ise kesin bir tanımı yoktur. Günümüzde sosyal refah gönüllüler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve devlet kurumları tarafından gerçekleştirilen çok çeşitli faaliyet ve hizmetleri ifade etmektedir (Hansan, 2017). Dolayısıyla, sosyal refah, devlet dışı kesimlerin sunduğu hizmetleri de içeren bir geniş bir kavramdır. Bununla birlikte, refah devleti fırsat eşitliği, zenginliğin adil dağıtımını ve iyi bir yaşam için gereken asgari şartlardan mahrum kesimlerin sorumluluğunu kamu kesiminin üstlenmesi gibi ilkelere dayanmaktadır. Bazı ülkeler refah devletini işsizlik yardımları ve temel düzeyde sosyal yardım ödemeleri sunmak olarak algılamakta, diğerleri bunu evrensel sağlık hizmetleri, ücretsiz üniversite gibi çok daha geniş bir kapsamda düşünmektedir (Kenton, 2022).

Sosyal refah devletlerinin işlevi zamanla genişlemiştir. Bugün artık zihinsel veya fiziksel engelli kişiler, kronik hastalar, çocuklar, yaşlılar ve yoksullar (düşük gelirli çalışanlar dâhil) gibi hassas grupların korunması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması veya güvence altına alınması için geliştirilen hükümet politikaları refah devleti kapsamına girmektedir. Refah sistemlerinde, sistemin belirtilen hedefleri ve niyetleri ile sağlanan gerçek sosyal destek arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Bazı ülkelerde sosyal refah sistemlerinin dar kapsamlı ve nispeten karmaşık olduğu görülmektedir. Sosyal uygulamaların kapsamı siyasi ve ırksal tutumların yanında kaynakların kıtlığından da etkilenmektedir (Rodriguez, t.y.).

Sosyal sigorta refah devletinin temel bir özelliği olup, gelişmiş sanayi ülkelerin çoğunda ortak bir uygulama niteliği kazanmıştır. Bu tür sigortalar ekseriyetle zorunlu katkılarla finanse edilir ve en çok ihtiyaç duyulan dönemlerde kişilere ve ailelere fayda sağlamayı amaçlar. Temel eğitimin, sağlık hizmetlerinin ve barınmanın kamu kesimi tarafından düşük maliyetle veya ücretsiz sağlanması refah uygulamaları kapsamına girmektedir. Bu açıdan bakıldığında, refah devleti Batı Avrupa ülkelerinde Amerika Birleşik Devletleri'nden çok daha kapsamlıdır. Yoksullukla mücadele programları ve kişisel vergilendirme sistemi de refah devletinin yönleri olarak görülmektedir (Britanica, 2024).

Literatürde devletin sosyal refahı sağlamada üstlendiği role bağlı olarak refah devletlerinin farklı biçimde kategorize edildiği görülmektedir. Basit bir tasnif ile üç tür refah devletinden söz etmek mümkündür. Liberal refah devletlerinde sağlık sigortası ve emeklilik gibi birçok fayda istihdamla bağlantılıdır. Devletin sağladığı destekler gelir testine bağlı olarak nispeten

mütevazı düzeyde kalmaktadır. Muhafazakâr refah devletleri, piyasa veya özel hizmet yerine devletin hizmet sunumuna dayanmaktadır. Sosyal demokrat refah devletlerinde, devlet sosyal hakların garantörü olarak görülmektedir. Bu devletler, yüksek düzeyde fayda eşitliğini teşvik etmektedir. Sosyal yardımlar, gelirine bakılmaksızın tüm vatandaşların siyasi topluluğa katılma yeteneğini eşitlemek için kullanılmaktadır (Staeheli, 2001).

Refah devleti rejimleri konusunda benzer, ancak daha kapsamlı sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Hadjar ve Kotitschke (2021: 509-510) İsveç, Norveç, Danimarka gibi Kuzey ülkelerinin sistemlerini sosyal-demokrat refah devleti rejimi olarak tanımlarken, bu sistemde yüksek refah harcamaları ile eşitsizliklerin azaltılmasına dönük güçlü tedbirlerin varlığına vurgu yapmaktadır. Avusturya, Fransa Almanya gibi ülkelerin sistemi ise, muhafazakâr refah devleti rejimleri kategorisinde ele alınmaktadır. Bu ülkelerde piyasa oryantasyonu daha güçlü olmasına rağmen, devlet-garantili sosyal güvenlik temel hedef niteliğindedir. Bireyin sosyal refah açısından piyasadan ve aileden en yüksek düzeyde bağımsız olması hedeflenmektedir. İsviçre gibi ülkeler liberal refah devleti kapsamındadır. Burada güçlü bir pazar yönelimi bulunmakta ve refah harcamaları minimal düzeye inmektedir. Asgari refah yalnızca refaha gerçekten ihtiyaç duyulduğunda, yani tüm ailenin kaynakları tükendiğinde sağlanmaktadır. Aile odaklı refah devleti rejimlerinde (Yunanistan, Portekiz, vs.), refahın sağlanmasında temel sorumluluk hane halkına verilmektedir. Dolayısıyla aile, refahın temel birimi olup, maddi refah veya bakım sağlama görevine sahiptir. Son olarak post-sosyalist refah devleti kategorisinden (Estonya, Polonya), söz edilebilir. Bu ülkelerin refah devleti rejimlerinin yapılanmaya devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle, bu ülkelerde engelli insanların durumu, eski sosyalist kurallar, geçiş sonrasındaki neoliberal gelişmeler ve engelli insanları destekleyen kuruluşların zayıf olması gibi nedenlerle genellikle istikrarsızdır.

Refah devleti anlayışında hemen her ülkede zaman içinde değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Örneğin İngiltere’de dört aşamalı bir gelişme mevcuttur. 1780-1885 arasında bırakınız yapsınlar anlayışı esastır ve sınırlı hükümet müdahalesi söz konusudur. Sosyal sorunlar hükümet müdahalesiyle giderilmeye çalışılmaktadır. 1885-1939 arasında sosyal hizmet devletin doğuşu gerçekleşmiştir. Devletin sosyal politikaları ile serbest piyasaya getirilen bazı sınırlamalar gönüllü hayırlarla desteklenmiştir. 1940-79 arasında klasik refah devleti doğmuştur. 30 yıl boyunca izlenen refah politikaları herkesin sağlık hizmetlerine ücretsiz erişiminin önünü açmıştır. 1979 sonrasında ise, Thatcher, Blair ve Cameron’ın refah devleti anlayışı ortaya çıkmıştır. Blair ve Cameron refah devleti için daha fazla fon sağlamış ve gelir eşitsizliklerini azaltmaya çalışmıştır. Bugün gelinen noktada, İngiltere’de refah devleti tartışmalı bir

kavramdır ve bütünüyle faydalı olarak görülmemektedir (Fraser, 2017: 13-14).

Refah devleti kapsamında hükümetin en önemli işlevlerinden biri sosyal koruma sistemi oluşturmaktır. Bu sayede piyasa aksaklığına ve varlıkların eşitsiz dağılımına yatkın olan kapitalist sistemlerde zenginliğin yeniden dağıtılması mümkün olmaktadır. Refah devleti beşeri sermayeye yapılan yatırımlar yoluyla ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik uzun vadeli beklentileri de etkilemektedir. Refah devleti aynı zamanda siyasi sistemi meşrulaştırarak demokrasiyi de desteklemektedir. Sosyal koruma politikaları kapsamında hükümetler sigorta piyasasına emeklilik ve işsizlik sigortası yoluyla müdahale etmekte ve böylece piyasa aksaklıklarını düzeltmeyi ve tüketimin istikrarını sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal yardım ile yoksulluğu azaltmak ve eşitliğe katkı yapmak amaçlanmaktadır (Brearley, 2016).

Refah devleti uygulamaları günümüz devletlerinin istikrarı için vaz geçilmez öneme sahiptir. Çünkü talep cephesinden bakıldığında, refah devleti tüketim yoluyla makroekonomik istikrara katkıda bulunmakta ve arz tarafında ise beşeri sermayeye (eğitime) ve sosyal hizmetlere yapılan yatırımlar yoluyla ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda, refah devleti cömertliğinin çalışmayı caydırıcı bir etki yaratmadığı; tam tersine istihdam bağlılığını artırdığı yönünde bulgular elde edilmiştir (Van Kersbergen, 2016). Dolayısıyla, refah devletinin zenginden çalıp fakire veren bir tür Robin Hood kurumu olarak görülmesi eksik bir yaklaşımdır. Çünkü gelirin yeniden dağıtımı, birçok sosyal politika programının bir yönü olmasına rağmen, refah devletinin var olma nedeni değildir. Refah devleti, en başta ekonomik ve sosyal zorluklarla karşılaşabilecek herkese çeşitli şekillerde koruma sağlayan sosyal haklar gibi kurumsallaşmış politikalar ve yetkilerin bir toplamıdır. Bu nedenle refah devleti, gelirin yeniden dağıtımıyla değil, özellikle gelir kaybı riski olmak üzere sosyal risklerin bir havuzda toplanması ve yeniden dağıtılmasıyla ilgilidir. Refah devletinin bu temel işlevi N. Barr tarafından bir tasarruf kumbarasına benzetilmiştir. Sigorta, emekli aylığı ve eğitim bu kategoriye girmektedir. Bu sayede insanların sosyal risklere karşı sigortalanması ve kaynakların yaşam döngüsü boyunca yeniden dağıtılması mümkün olmaktadır (Van Kersbergen, 2016; Berend, 2011: 309).

Barr (2018: 17-18) refah devletinin gelecekte de önemini koruyacağına dair bazı gerekçeler öne sürerken, bu konuya açıklık getirmektedir. Öncelikle refah devletini meşrulaştıran başlıca unsur yoksullara yardım ve piyasa aksaklıklarıyla mücadele etmektir. Eksik tüketici bilgisi sağlık hizmetleri ve emeklilik fonlarının düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Yoksulluk sihirli bir şekilde ortadan kaldırılsa bile, sigorta sağlayacak ve gençlerden yaşlılara doğru yeniden dağıtım yaparak insanların yaşamlarını planlamalarına

yardımcı olacak bir refah devletine ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca refah devleti ekonomik büyümeyi desteklemeye yönelik politikaların ayrılmaz bir parçasıdır. Becerilere yatırım yapmak, büyüme ve bu büyümenin meyvelerini paylaşmak için giderek daha önemli hale gelmektedir. Gelir transferleri büyümeye yardımcı olmaktadır. Barr'a göre risklerin paylaşılması ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Sosyal sigorta hem riski hem de belirsizliği ele alabilir, çünkü bir hükümet herkesin tek bir risk havuzunda olmasını isteyebilir ve katkıları zaman içinde ayarlayabilir. İşgücü piyasalarında bir zamanlar ana risk kısa vadeli işsizliktir. Günümüzde ise, sık iş değiştirme nedeniyle, istihdam daha güvencesiz hale gelmiştir. Gelecekte, yapay zekânın yayılması gibi teknolojik gelişmeler istihdamı daha da güvencesiz hale getirebilecektir. Tüm bu belirsizliklerle baş etmek için Barr risklerin kolektif olarak dağıtılması ve yönetilmesini gerekli görmekte ve sosyal devleti bunun bir aracı olarak düşünmektedir.

Sosyal devlet işlevlerinin nasıl yerine getirileceği konusunda büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ülkeler kendi sosyal ve ekonomik gerçeklerine göre benzer amaçlara değişik programlar üzerinden ulaşmayı denemektedir. Örneğin; başka ülkelerde sosyal güvenlik kapsamında gerçekleştirilen mali faydalara ABD'de kapsamlı vergi teşvikleriyle dolaylı olarak ulaşılmaktadır. Sağlık sigortası ve sağlık sisteminin organizasyonu Avrupa'da büyük farklılıklar göstermektedir. Çünkü sistem, İngiltere'de millileşmiş; Fransa ve Almanya'da korporatist, İsviçre'de ise nispeten liberal köklere dayanmaktaydı (Lengwiler ve Stüdlı, 2016: 2-4).

Refah devleti anlayışı sosyal ve ekonomik hayatın hızlı dönüşümüne bağlı olarak değişmektedir. Günümüzde işgücü piyasaları çok daha esnek hale gelirken, teknolojik gelişmeler çalışanların becerilerini güncellemesini gerektirmektedir. Kadınların işgücüne katılımı hızla artarken, daha fazla evlilik boşanmayla sonuçlanmakta ve ebeveynlik evlilikle daha az bağlantılı hale gelmektedir. Uzun yıllar boyunca refah devleti ekonomik, demografik ve sosyal koşullardaki bu değişikliklere yanıt olarak gelişmiştir. Bu koşullar, refah devletini daha temel hale getirirken, onun tasarımı da değişiklik yapıldığını göstermektedir (Barr, 2018: 17).

3. Refah Devletine Yönelik Eleştiriler

Refah devleti literatürde geniş eleştirilere konu olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi refah devletlerini Robin Hood gibi davranmakla eleştiren kesimler mevcuttur. Refah devletlerinin hükümet mantığının ötesinde teşvikler yaratmakla ve sosyal yardım alan işsiz bir kişinin, zor durumdaki bir işçiden daha fazla kazanmasına neden olmakla eleştirildiği ve sıklıkla aşağılayıcı bir anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Refah devleti bazen yetişkinlerin şımartıldığı ve çocuk muamelesi gördüğü bir *dadı devleti* olmakla da eleştirilmektedir (Kenton, 2022). Refah devletine, desteklenen insanlarda kişisel motivasyonu azalttığı, alternatif arayış ve önlemleri

caydırdığı ve bağımlılık ve manevi bozulmaya yol açtığı gerekçesiyle olumsuz yaklaşımlar da bulunmaktadır (Fraser, 2017: 14). Kısaca refah devleti çok pahalı, verimsiz bir insan icadı olmakla, kıt kaynakları tüketmekle ve uzun vadede sürdürülemez olmakla eleştirilmektedir. Eleştirmenler refah devletini, gerektirdiği yüksek düzeydeki katkı payları ve vergiler nedeniyle herkesi daha da kötüleştiren bir aygıt olarak görme eğilimindedirler (Van Kersbergen, 2016).

Refah devletleri spesifik hedeflere erişme konusunda da eleştirilmektedir. Örneğin; Avrupa'daki en cömert refah devletlerinin, engelli bireyler ile nüfusun geri kalanı arasındaki farkı kapatma konusunda daha az kapsamlı diğer refah devleti rejimlerine göre daha iyi performans göstermediği ve hatta bazı durumlarda daha kötü performans gösterdiği öne sürülmüştür. Cömert refah devletleri, refahın nesnel ve öznel göstergeleri açısından kendi nüfuslarına daha iyi sonuçlar sağlamış olabilir, ancak engelliliğe dayalı eşitsizlikleri azaltmada aynı şeyleri söylemek çok da kolay değildir (Gugushvili, vd. 2023).

4. Dezavantajlılık/Engellilik Kavramları

Dezavantajlılık çoğu insanın sahip olduğu yaşam koşullarına, eğitim vb. standartlara sahip olmamak anlamına gelmektedir (Cambridge, t.y.-a). Dezavantajlılık etnik azınlıklar, göçmenler, engelli kişiler, izole edilmiş yaşlılar ve çocuklar dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, genel nüfusa göre daha yüksek yoksulluk, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve şiddet riskiyle karşı karşıya olan kişi ve gruplar için kullanılan bir kavramdır (EIGE, t.y.). Buradan hareketle dezavantajlılık kavramının engelliliği de içine alan daha geniş bir anlama sahip olduğu düşünülebilir.

Dezavantajlılık fiziksel ve zihinsel engellilik gibi özel sorunlara veya ekonomik destek eksikliğine atıf yapmaktadır ("Disadvantaged," 2022). Toplumda çeşitli zorluklarla ve engellerle karşı karşıya kalan bireyler dezavantajlı gruplara dâhil olmaktadır. Dezavantajlı grupların yaygın bir özelliği çalışma ve bağımsız yaşama yeteneğinden yoksun olmalarıdır. Böylece bu kesimler, geçimlerini sağlamak için sosyal yardımlara veya daha geniş anlamda devlet desteğine muhtaç hale gelmektedirler. Bu grupların geçim için gerekli olana kaynaklara kısmen veya tamamen erişememesi bazen grup kimlikleri ya da kültürel veya inançla ilgili önyargılara maruz kalmaları nedeniyle de mümkün olabilmektedir. Geniş anlamda düşünüldüğünde, toplumda fırsat eşitliğine ulaşma konusunda gerekli koşullardan yoksun olan ve bu konuda engellerle karşılaşan ya da ayrımcılığa maruz kalan kesimler dezavantajlı gruplar içinde değerlendirilebilir.

Engellilik başkalarının yaptığı bazı şeyleri yapmayı zorlaştıran bir hastalığa, yaralanmaya veya rahatsızlığa sahip olmak anlamına gelmektedir (Cambridge, t.y.-b). Bu yönüyle engellilik, kişinin belirli görev veya eyleme

veya tipik günlük etkinliklere ve etkileşimlere katılma becerisini bozan, engelleyen veya sınırlayan fiziksel, zihinsel, bilişsel veya gelişimsel durumdur (Merriam-webster, t.y.).

ABD'deki yasal tanıma göre engelli, bir veya daha fazla temel yaşam aktivitesini önemli ölçüde sınırlayan fiziksel veya zihinsel bozukluğu olan kişidir. Ancak bu, kapsamlı bir tanım değildir. Çünkü engellilik çeşitlilik göstermektedir. Engellilik görünür ya da görünmez olabilir; kişinin doğuştan sahip olduğu ya da hayatının herhangi bir noktasında edindiği bir şey olabilir. Tekerlekli sandalye dışında pek çok engel türü bulunmaktadır. Engelliliğin zihinsel sağlık sorunlarını, kronik hastalıkları, işitme ve görme engellerini kapsadığını ancak bunlarla sınırlı olmadığını anlamak önemlidir. Engelliliği yalnızca tıbbi bir teşhis (fiziksel, biyolojik, patolojik) olarak tanımlamak, çoğu zaman engelliliğe neden olan veya ona katkıda bulunan yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmektedir. Tıbbi model olarak bilinen bu düşünce tarzı, bireyin engelliliğini kimliğin bir yönü olarak kabul etmek yerine, onu düzeltilmesi, iyileştirilmesi veya ortadan kaldırılması gereken bir sorun olarak görür. Buna karşılık, engelliliğin sosyal modeli, sorunu, engelli insanların önüne konan fiziksel veya davranışsal engeller olarak kabul etmektedir. Değişmesi gereken kişi değil, bu engellerdir (Disability & Philanthropy, t.y.).

5. Dezavantajlı/Engelli Grupların İstihdamı

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2023) dünyada 1,3 milyar engelli insan olduğunu tahmin etmektedir. Bu rakam, dünya nüfusunun %16'sını temsil etmektedir. Bazı engelli kişiler engelli olmayanlara göre 20 yıl daha az yaşamaktadır. Engelli kişilerde depresyon, astım, diyabet, felç, obezite veya kötü ağız sağlığı gibi durumlara yakalanma riski iki kat daha fazladır. Engelli bireyler birçok sağlık eşitsizliğiyle karşı karşıyadır. Engelli kişiler, uygun fiyatlı ulaşımı engelli olmayan kişilere göre 15 kat daha zor bulmaktadır. Sağlıkta eşitsizlikler engelli kişilerin karşılaştığı damgalanma, ayrımcılık, yoksulluk, eğitim ve istihdamdan dışlanma ve bizzat sağlık sisteminde karşılaşılan engeller dâhil olmak üzere adil olmayan koşullardan kaynaklanmaktadır (WHO, 2023).

Birleşmiş Milletler web sitesinde (United Nations, t.y.) çeşitli kaynaklardan derlenen istatistiki bilgiler engelliler hakkında kapsamlı ve yenilikçi tedbirler alınması gereğini açıkça ortaya koymaktadır. İstatistikler yaşam beklentisinin 70 yılın üzerinde olduğu ülkelerde bireylerin ortalama olarak yaklaşık 8 yılını, yani yaşam sürelerinin %11,5'ini engelli halde geçirdiğini, engellilerin %80'inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığını, OECD ülkelerinde eğitim düzeyi düşük gruplar arasında engellilik oranlarının önemli ölçüde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Çoğu OECD ülkesinde kadınlar erkeklere göre daha fazla engellilik vakası bildirmektedir. Dünyanın en yoksul insanların %20'si bir tür engelliliğe sahiptir. Engelli kadınların

birden fazla dezavantaja sahip olduğu, cinsiyetleri ve engellilikleri nedeniyle dışlanma yaşadıkları kabul edilmektedir. Engelli kadınlar ve kız çocukları özellikle istismara karşı savunmasızdırlar. Sokak gençlerinin %30'u bir tür engelliliğe sahiptir. Engellilik mevzuatına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar, yalnızca 45 ülkede ayrımcılık karşıtı ve engelliliğe özgü başka yasaların bulunduğunu göstermektedir.

Aynı sitede (United Nations, t.y.) yine çok farklı kaynaklara dayalı olarak engellilerin eğitim ve istihdamına dair şu bilgiler verilmektedir: Gelişmekte olan ülkelerde engelli çocukların %90'ı hiç okula gitmemektedir. OECD ülkelerinde engelli öğrencilerin yükseköğretime katılımı yeterli düzeyde değildir. Dünyada çalışma çağında 386 milyon kişinin bir tür engelliliğe sahip olduğu tahmin edilmektedir. Engelli kişiler arasında işsizlik bazı ülkelerde %80'e kadar çıkmaktadır. Çoğu zaman işverenler engelli kişilerin çalışamayacağını varsaymaktadır. 2004 yılında ABD'de yapılan bir araştırma, çalışma çağındaki engelli kişilerin yalnızca %35'inin fiilen çalıştığını, bu oranın engeli olmayanlarda %78'e çıktığını göstermiştir. Engelli işsiz katılımcıların üçte ikisi çalışmak istediklerini ancak iş bulamadıklarını söylemiştir. Avrupa Birliği'nde ise engelli kişilerin istihdam oranı, engelli olmayan kişilere göre %24,5 daha düşüktür (Hammerslyey, 2022: 10).

AB ülkelerinde 2022 yılı istatistikleri, engelliliğin ciddi rakamlara ulaştığını göstermektedir. 16 yaşın üzerindeki nüfusun %27'sinde bir tür engellilik olduğu belirlenmiştir. Bu da 101 milyon kişiye, yani AB'deki yetişkinlerin dörtte birine denk gelmektedir. 65 yaş üstünde engellilik oranı %50'yi aşmaktadır. Ortalama olarak toplam kadın nüfusunun %29,5'i, toplam erkek nüfusun ise %24,4'ü engellidir. Öte yandan birçok engelliye, durumları nedeniyle kötü veya adaletsiz muamele yapıldığı, 2020 yılında 20-26 yaş arası engelli kişilerin %17,7'sinin işsiz olduğu (bu rakam aynı yaş grubunda engelli olmayan kişiler için %8,6 idi) belirlenmiştir. 2022'de engellilerin %28,8'i yoksulluk veya sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıyayken, engelli olmayanlarda bu oran %18,3 olmuştur. Engelli kişilerin okulu erken bırakma oranı, engelli olmayan kişilere göre iki kat daha fazladır. Sağlık ihtiyaçlarının karşılanmaması ihtimali engellilerde 4 kat daha yüksektir ve engelli her 5 kişiden 1'i şiddet mağdurudur (The European Council, t.y.).

İngiltere'de 16 milyon engelli insan bulunmaktadır. Çocukların %11'i, çalışma çağındaki yetişkinlerin %23'ü, emeklilik çağındaki yetişkinlerin %45'i engellidir. Engelli istihdam oranı %53'tür. Engelli kişilerin işsiz kalma olasılığı engelli olmayan kişilere göre neredeyse iki kat daha fazladır. Engelli hane halkları aylık olarak ortalama 975 pound ekstra maliyetle karşı karşıya kalmaktadır. Her 4 engelliden 3'ü son 5 yılda olumsuz tutum veya davranışla karşılaştığını ve olumsuz tutum veya davranışlarla karşılaşan 10 engelli

kişiden 9'u bunun günlük yaşamlarını olumsuz etkilediğini söylemiştir (Scope, t.y.).

ABD menşeli bir grup, ülkede engelliliğin durumu hakkında önemli istatistiki bilgiler vermektedir. Onların tespitlerine göre günümüzde 20 yaşında olan kişilerin 4'te 1'inden fazlası emeklilikten önce engelli olacaktır. Engellilik halinin yalnızca %9'u kazalardan, yaklaşık %91'i ise hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Kas-iskelet sistemi ve bağ dokusu bozuklukları ve hastalıkları engelliliğin bir numaralı nedenidir. Çoğu engellilik işle ilgili değildir. İşgücünün yalnızca %31'i işveren tarafından sağlanan sakatlık sigortası kapsamındadır. Erken ölmektense sakat kalma olasılığı daha yüksektir. En az üç yıldır yoksulluk içinde yaşayan bireylerin %65'i engellidir. Amerikalıların yaklaşık %13'ü şu anda engellidir. Çalışma çağındaki engelli yetişkinlerin yalnızca %37'si istihdam edilmektedir (Janoff, t.y.).

Türkiye'de engelli sayısı konusunda farklı rakamlara rastlanmaktadır. Resmi verilere göre (Nüfus ve Konut Araştırması sonuçları), en az bir engeli olan (3 ve daha yukarı yaş) nüfusun oranı %6,9 olup, bu da 4.876.000 kişiye denk gelmektedir. Bu oran erkeklerde %5,9 kadınlarda ise %7,9'dur. Yaş grubu arttıkça en az bir engeli olan nüfus oranının artma eğiliminde olduğu belirtilmektedir (TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2021: 6). Kronik hastalıklar dâhil edildiğinde engelli sayısının 2002 yılında %12,29 (8.431.937 kişi) olduğu belirtilmiştir. Engelli bireylere ilişkin sosyal ve ekonomik göstergeler, veri tabanına kayıtlı engelli bireylerin % 41,6'sının okuma yazma bilmediğini, %18,2'sinin okuma-yazma bildiğini ancak ilkökul diploması olmadığını, %22,3'ünün ilkökul mezunu olduğunu göstermiştir. Engellilerin %10,3'ü ilk-orta eğitim düzeyinde iken, %7,7'si ise lise ve üzeri eğitim düzeyinde bulunmaktadır. En az bir engeli olduğu kaydedilen kişilerin yalnızca %14,3'ü istihdam edilmektedir (DİE ve ÖİB, 2004).

6. Refah Devletinin Engelli ve Dezavantajlı Gruplara Yaklaşımı ve Bunun Değişimi

Refah devletinin dezavantajlı/engelli gruplar için ne tür işlevler üstlenmesi gerektiği güncel bir tartışma konusudur. Engelli insanlar subjektif mutluluğa ulaşma konusunda engelsizlerle aynı fırsatlara sahip değildir. Eşitsizliklerin azaltılması için sosyal katılımın sağlanması ve engelli istihdamının artırılması öne çıkan hususlardır. Avrupa ülkeleri üzerinde yapılan bir çalışma engelli kişilerin subjektif mutluluk düzeyinin engelli olmayanlara göre çok daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu farklılıkta refah devleti rejimlerinin etkisi önemlidir; nitekim daha güçlü sosyal ve aile odaklı rejimlere sahip kuzey ülkelerinin, engelli ve engelli olmayan insanlara eşit yaşam koşulları sağlama konusunda en iyi performansı göstermesi rastlantı değildir (Hadjar ve Kotitschke, 2021: 501). Sosyal güvenlik ve refah sistemleri, çoğu durumda, engelli veya dezavantajlı olmaktan kaynaklanan

eşitsizlikleri azaltmak ve çok sayıda engelli birey için bir gerçeklik olan ekstra yaşam maliyeti ve gelir düşüşünü telafi etmek için temel mekanizmalardır (Hammerslyey, 2022: 3).

Refah devleti eleştirileri ve bunun uygulamalar üzerinde yarattığı değişiklikler engelli gruplar için çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. İngiltere’de 2010-2018 arasında ortaya çıkan politika değişikliklerinin en az bir engelli yetişkin ve bir engelli çocuğa sahip ailelerin yıllık gelirlerinde %13’lük bir kötüleşme yarattığını göstermiştir. Konuyla ilgili hazırlanan bir rapor kronik hasta ve engellilerin borca, yoksulluğa, evsizliğe, açlığa ve intihara sürüklendiğini ortaya koymuştur. Engelli insanları ve ailelerini vergi mükellefleri üzerine bir yük olarak görmek, tavır değişikliğinin önemli sebepleri arasında yer almaktadır (Hudson-Sharp, 2018).

Yakın dönemde yaşanan salgın ve arkasından Rusya-Ukrayna krizinin getirdiği küresel riskler pek çok ülkede makroekonomik istikrarsızlığa yol açmış ve işsizlik ve enflasyon artış göstermiştir. Bu tür dönemlerde engellilerin daha büyük kayıplara maruz kaldığı görülmektedir. Hayat pahalılığının artması engelli kesimler için büyük riskler doğurabilmektedir. Örneğin 2020’de AB’deki engelli kişilerin %56,1’i geçimlerini sağlamakta (temel ihtiyaçlarını karşılamakta) en azından bir miktar zorluk ve %11,2’si ise büyük zorluk yaşamıştır (Hammerslyey, 2022: 4). Tüm bu risklerin en aza indirilmesi için sosyal programlar içinde dezavantajlı gruplara özel önem verilmesi gerekmektedir.

Refah devleti anlayışı sosyal ve ekonomik hayatın dönüşümüyle birlikte farklılaşmış ve günün gereklerine göre hükümetler yeni işlevler üstlenmek zorunda kalmıştır. Refah politikası uygulamalarının kapsamı ve niteliği değişmiştir. Örneğin engellilere maddi yardım yapan bir devlet anlayışı günümüzde yerini, engellilerin kendilerini sosyal olarak daha fazla ifade etmelerine, istihdam piyasasına daha aktif katılmalarına olanak tanıyan ve bu kapsamda politikalar geliştiren bir devlet yapılanmasına bırakmış gözükmektedir. Son dönemlerde BM Engelli Hakları Sözleşmesi gibi üye ülkelere engelli kişileri desteklemek için yeterli refah ve sosyal koruma planları sağlama yükümlülüğü getiren düzenlemeler yapılmıştır. Böylece ülkeler engelli kişilerin fiili eşitliğini hızlandıran veya bu eşitliği sağlayan olumlu eylemlere önem vermekte ve toplumsal engellerin yol açtığı eşitsizliklerin azaltılmasına yardımcı olan sosyal koruma programları uygulamaktadır (Hammerslyey, 2022: 5).

Yeni gelişmeler devletlerin engellilerin topluma daha fazla kazandırılmasına yönelik tedbirler üzerine odaklanmasını gerektirmektedir. Bir taraftan sosyal programlarla engellilere yeterli bir yaşam standardı ve temel düzeyde bir gelir güvenliği sağlamak, diğer taraftan da onlara yönelik spesifik programlarla ayrımcı olmayan bir şekilde sosyal katılımlarını desteklemek gerekmektedir. Sosyal katılımı esas alan politikalar temelinde

eğitime aktif katılım, sağlığa erişim ve istihdam programları ile geleneksel refah yaklaşımlarının ötesine geçilmesi gereği açıktır (Social Protection and Human Rights, t.y.).

Engelli kişilerin sosyal korunma hakkı, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve daha spesifik olarak 2006 BM Engelli Hakları Sözleşmesi tarafından tanınmaktadır. Bu sözleşmenin 28. maddesi özellikle engelli kişilerin yeterli yaşam standardına ve sosyal korumaya sahip olma hakkını getirmiştir. Bu nedenle, devletler engellilerin temel hizmetler, sosyal güvenlik sistemleri, yoksulluğu azaltma programları ve barınma programları da dâhil olmak üzere, genel sosyal koruma program ve hizmetlerine ve aynı zamanda engellilikle ilgili ihtiyaçlara ve hizmetlere yönelik özel program ve hizmetlere eşit erişime sahip olmalarını sağlamak için uygun önlemleri almalıdır.

OECD ve ILO G20 ülkeleri deneyiminden hareketle, 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından, işverenlerle ve engelli kişilerle birlikte işleyen kapsamlı ve kapsayıcı politikalara ihtiyaç duyulduğunu saptamaktadır. Engelli kişilerin işgücü piyasasına katılımını teşvik etmek için uzmanlaşmış hizmetlerin yanı sıra engelli kişiler için insana yakışır işlere daha elverişli bir ortamın desteklenmesi gerekmektedir. Engelli kişilerin işgücü piyasasına girişini ve işte kalmasını teşvik etmek için engelli kişilere, işverenlere ve kurumlara yönelik teşvikler oluşturulmalıdır. Tüm bu girişimlerin etkili olabilmesi için engelli kişilerin karşılaştığı durumların çeşitliliğinin dikkate alınması ve engelli kadın ve erkeklerin eşit yararlanmalarının temini gerekmektedir (ILO ve OECD, 2018: 19).

Hükümetler engellilikle sadece sosyal ve ahlaki gerekçelerle değil aynı zamanda ekonomik nedenlerle de mücadele etmelidir. Engellilik, yoksullukla çift yönlü bağlantısı nedeniyle bir kalkınma sorunu olarak görülmektedir. Engellilik yoksulluk riskini, yoksulluk da engellilik riskini artırabilmektedir. Dünyanın dört bir yanından gelen ve giderek artan ampirik kanıtlar, engelli kişilerin ve ailelerinin ekonomik ve sosyal dezavantajlarla karşılaşma olasılığının engelli olmayanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (WHO, 2011: 10).

Refah devleti anlayışında ve uygulamalarında derin değişiklikler olsa bile reform çağrıları her zaman devam edecek gibi gözükmektedir. Çünkü yeni meydan okumalar sonucu alınan tedbirlerin zamanla olumsuz sonuçları ortaya çıkmakta ve bu da yeni politika çağrılarını beraberinde getirmektedir. Birleşik Krallıkta refah reformunun zihinsel sağlık sorunları ve engelliler üzerinde derin etkiler bıraktığı, özellikle ekonomik kemer sıkma döneminde, sosyal güvenlik ağına zarar vererek ve pek çok savunmasız insanı yoksulluğa ve sıkıntıya ittiği belirtilmiştir. Eşitsizliklerin devamına ve engelli grupların

dışlanmasına yol açan bu olumsuzlukların giderilmesi için kapsamlı bir sosyal politika reformu ihtiyacı dile getirilmiştir (Boardman, 2020: 208).

Sonuç

Bu çalışma sosyal refah devlet anlayışının zaman içinde gelişip olgunlaştığını ve günümüzün değişen şartlarında bu evrimin devam ettiğini göstermektedir. Tarihsel olarak bakıldığında refah devleti anlayışının güçlenip kurumsal bir zemin kazanmasında bir dizi faktörün etkili olduğu görülmektedir. Ekonomik kaygılar süreçte önemli rol oynamıştır. Pek çok ülkede toplumun çeşitli kesimleri çalışanların sosyal haklarının iyileştirilmesini hem verimlilik hem de adalet açısından faydalı ve gerekli görmüşlerdir. Kitle üretimi ve sanayileşmenin büyük bir çalışan kitlesi ortaya çıkarması, bu kalabalık kesimin taleplerine hükümetlerin ilgisini artırmıştır. Pek çok yerde hükümetler sosyal ve ekonomik gerekçelerle sanayileşmenin değiştirdiği çalışma ve toplum hayatına uygun iş, sigorta ve emeklilik programları düzenlemek durumunda kalmıştır. Ayrıca, ekonomik krizlerin yoksulluk ve eşitsizlik olgusunu ağırlaştırması düşük gelirli kesimleri korumaya dönük sistematik düzenlemeler yapma ihtiyacını artırmıştır. Bu tür programların bazı yerlerde ulusal birliği güçlendirme kaygısından ilham aldığı da görülmüştür.

Refah devleti uygulamaları dünyanın her tarafında eşit adımlarla gelişme göstermiş değildir. ABD gibi ülkelerde ilk düzenlemeler istihdam odaklı kalmıştır ve ayrıca ırk ve cinsiyet ayrımına dayalı olmuştur. Yine de iki dünya savaşı ve 1929 buhranının yarattığı koşullar ABD dahil pek çok ülkede kapsamlı refah düzenlemelerini beraberinde getirmiştir. Keynezyen anlayışın güçlenmesi de düşünsel olarak bu gelişmelere katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, stagflasyon krizinden sonra refah uygulamalarına sert eleştiriler ortaya çıkmaya başlamış; ancak bu durum refah devletinin kapsamını geriletmemiştir. Çünkü özellikle batı toplumlarında büyük çaplı yaşlı bir nüfusun ortaya çıkması ve hayat tarzının aile yapısını ciddi şekilde değiştirmesi hükümetlerin sosyal programları kısımasına engel olmayı sürdürmektedir. Günümüzde hızlı teknolojik değişim ve küreselleşmenin yarattığı belirsizlik ve risklerin, dengeli ve adil bir toplum düzenini sürdürmek için bu tür müdahalelere olan ihtiyacı artıracığı söylenebilir.

Günümüzün hızlı değişim atmosferinde refah devleti anlayışı da farklılaşmış gözükmektedir. Sağlık, işsizlik, emeklilik ve eğitim gibi klasik refah uygulamaları dışında, bugün artık büyük bir kitleye dönüşmüş olan dezavantajlı/engelli kesimlere yönelik yeni politikalar üretilmesi ihtiyacı doğmuştur. AB, OECD ve BM gibi önemli uluslararası kuruluşlar da bu ihtiyacı fark etmişler ve bu doğrultuda küresel ortak politikalar belirlemeye başlamışlardır. Genel bir ifadeyle bu adımların ortak eğilimi dezavantajlı grupların daha yüksek oranda istihdamını sağlamak ve sosyal olarak kendilerini daha fazla ifade etmelerine olanak vermektir. Dezavantajlı

kesimler yaşanan ekonomik olumsuzluklardan daima çok daha fazla olumsuz etkilendikleri için hükümetlerin bu alanda çaba sarf etmeyi kamusal bir ödev olarak görmesi elzemdir. Diğer bir ifadeyle, yeni refah devleti anlayışında fırsat eşitliğinin ve daha dengeli bir gelir dağılımının sağlanması kamusal sorumluluğun bir parçası olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, devlet dışı kesimin de bu tür çabalara aktif katılımını sağlayacak mekanizmalar üzerine çalışmalar yapılabilir.

Refah devletinin kapsamı hakkında genel bir uzlaşma olmasa da onun giderek genişleyeceğine dair güçlü işaretler vardır. Bugün artık sadece geniş kesimlere asgari yaşam standartlarını garanti eden uygulamalar dışında, engelli kişiler ve hastalar gibi özel grupların sürekli bakımını ve korunmasını gerektiren tedbirler refah devletlerinin rutinleri arasına girmektedir. Bu tür uygulamaların devamlılığı açısından kaynakların etkin kullanımı önem taşımaktadır. Refah uygulamalarının sürdürülebilirliği piyasanın etkin işleyişini bozmadan sisteme daha fazla kaynak temin etmeyle yakından bağlantılıdır. Yeni krizlerin önüne geçmek için sosyal güvenlik uygulamaları dâhil, tüm prosedürlerin fayda-maliyet yönüyle de gözden geçirilmesi ve etkinliğin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Barr, N. (2018). *Shifting Tides. Finance & Development*. IMF.
- Berend, I. (2011). *20. Yüzyılda Avrupa İktisat Tarihi*. Çev. S. Çağlayan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Boardman, J. (2020). Dismantling the Social Safety Net: Social Security Reforms, Disability and Mental Health Conditions. *BJPsych Bulletin*. 44(5), s.208–212, <https://doi.org/10.1192/bjb.2020.79>
- Brady, D. (2009). The Welfare State and Poverty. İçinde *Rich Democracies, Poor People: How Politics Explain Poverty* (s.70-93). <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195385878.003.0004> (Erişim: 05.07.2024).
- Brearley, E. J. (2016). “A History of Social Protection in Latin America: From Conquest to Conditional Cash Transfers”, *Revue Interventions économiques* [En ligne], 56|2016, mis en ligne le 01 novembre 2016.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024, 5 Nisan). Welfare state. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/money/welfare-state> (Erişim: 28.04.2024).
- Cambridge. (t.y.-a). Disadvantaged. İçinde *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disadvantaged> (Erişim: 20.04.2024).

- Cambridge. (t.y.-b). Disabled. İçinde *Cambridge Dictionary*.
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disabled>
(Erişim: 19.04.2024).
- DİE ve ÖİB (2004). *Türkiye özürllüleri araştırması 2002* (Yayın no: 2913).
Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
<https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>
- Disadvantaged. (2022, 14 Kasım). İçinde *Wikipedia*.
<https://en.wikipedia.org/wiki/Disadvantaged> (Erişim: 27.04.2024).
- Dundar Aravacık, E. (2019). Social Policy and the Welfare State. *IntechOpen*.
<https://doi.org/10.5772/intechopen.82372>
- EIGE. (t.y.) Disadvantaged groups. *European Institute for Gender Equality*.
https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1174?language_content_entity=en
(Erişim: 21.04.2024).
- Fraser, D. (2017). *The Evolution of British Welfare State*. Palgrave.
- Fusfeld, D.R. (1990). *The Age of the Economist*. Sixth Edition. Scott, Foresman and Company.
- Garland, D. (2016). Birth of the Welfare State. İçinde *The Welfare State: A Very Short Introduction* (s.26-44),
<https://doi.org/10.1093/actrade/9780199672660.003.0003>
(Erişim: 29.04.2024).
- Gugushvili, A., Grue, J., Dokken, T. ve Finnvold, J. E. (2023). No Evidence that Social-democratic Welfare States Equalize Valued Outcomes for Individuals with Disabilities. *Social Science & Medicine*. Volume 339.
- Hacker, J. S. (2005). Bringing the Welfare State Back In: The Promise (and Perils) of the New Social Welfare History. *Journal of Policy History*. Volume 17, Issue 1: Special Issue: New Directions in Policy History, s.125-154.
- Hadjar, A., ve Kotitschke, E. (2021). How the Welfare-State Regime Shapes the Gap in Subjective Well-Being Between People With and Without Disabilities. *Köln Z Soziol*, 73, s. 501-525
<https://doi.org/10.1007/s11577-021-00805-4>. Erişim: 03.05.2024.
- Hammersley, H. (2022). Social Protection and the Welfare State: What the EU can Do to Support persons with Disabilities. *European Disability Forum Position Paper*.
<https://www.edf-feph.org/content/uploads/2022/03/Social-Protection-for-Persons-with-Disabilities.pdf> (Erişim: 30.04.2024).

- Hansan, J. E. (2017). What is Social Welfare History? *Social Welfare History Project*. <https://socialwelfare.library.vcu.edu/recollections/social-welfare-history/> (Erişim: 20.04.2024).
- Hudson-Sharp, N. (2018, 14 Mart). For Disabled People, the Welfare State No Longer Functions as a Safety Net at All. *Prospect*. <https://www.prospectmagazine.co.uk/ideas/economics/45859/for-disabled-people-the-welfare-state-no-longer-functions-as-a-safety-net-at-all> (Erişim: 28.04.2024).
- ILO ve OECD. (2018). Labour Market Inclusion of People with Disabilities. Paper presented at the 1st Meeting of the G20 Employment Working Group, (20 - 22 February 2018) Buenos Aires, Argentina <https://www.ilo.org/publications/labour-market-inclusion-people-disabilities> (Erişim: 01.05.2024).
- Janoff, C. (t.y.). 14 Facts about Disability. *Finity Group*. <https://www.thefinitygroup.com/blog/14-facts-about-disability> (Erişim: 02.05.2024).
- Kenton, W. (2022). Understanding the Welfare State and Its History. *Investopedia*. <https://www.investopedia.com/terms/w/welfare-state.asp> (Erişim: 19.04.2024).
- Leisering, L. (2003). Nation State and Welfare State: an Intellectual and Political History. *Journal of European Social Policy*. Vol 13 (2): 175-185.
- Lengwiler, M. ve Stüdl, B. (2016). History of the Welfare State. *Living Books About History*. <https://doi.org/10.13098/infoclio.ch-lb-0004>
- Merriam-webster. (t.y.). disability. İçinde merriam-webster dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/disability> (Erişim: 24.04.2024).
- Rodriguez, C. R. (t.y.), Social Welfare States. İçinde Encyclopedia of Race and Racism. <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/social-welfare-states>. (Erişim: 24.04.2024).
- Scope. (t.y.). Disability facts and figures. <https://www.scope.org.uk/media/disability-facts-figures/> (Erişim: 02.05.2024).
- Skousen. M. (2010). *Makro İktisat*. Çev: A. Yayla. Adres yayınları.
- Social Protection and Human Rights. (t.y.). Persons with disabilities. <https://socialprotection-humanrights.org/key->

[issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/persons-with-disabilities/](#) (Erişim: 22.04.2024).

Staeheli, L. (2001). *Welfare State, Geography of*, Editor(s): Neil J. Smelser, Paul B. Baltes, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, Pergamon, s.16435-16439.

Stuart, P. H. (2017). History of Social Work and Social Welfare, 1900–1950. İçinde *Oxford Bibliographies Social Work*. <https://doi.org/10.1093/obo/9780195389678-0257> (Erişim: 17.04.2024).

TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2021, Temmuz). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Engelli ve yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/media/88684/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2021.pdf (Erişim: 28.04.2024).

The Disability & Philanthropy. (t.y.). What is Disability? <https://disabilityphilanthropy.org/resource/what-is-disability/> (Erişim: 28.04.2024).

The European Council. (t.y.). Disability in the EU: facts and figures. European Council, Council of the European Union. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/disability-eu-facts-figures/> (Erişim: 03.05.2024).

Trattner, W. I. (1999). *From Poor Law to Welfare State: A History of Social Welfare in America* (Sixth Edition). The Free Press.

United Nations. (t.y.) *Factsheet on Persons with Disabilities*. Department of Economic and Social Affairs. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/factsheet-on-persons-with-disabilities.html> (Erişim: 02.05.2024).

Van Kersbergen, K. (2016). The Welfare State in Europe. İçinde *The Search for Europe: Contrasting Approaches* (s.268-287). BBVA. <https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2017/11/BBVA-OpenMind-book-the-search-for-europe-contrasting-approaches-1.pdf> (Erişim: 19.04.2024).

WHO. (2011). World Report on Disability. <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> (Erişim: 28.04.2024).

WHO. (2023, 7 Mart). Disability. <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/disability-and-health> (Erişim: 26.04.2024).

Bu çalışma **intihal tespit programlarıyla** taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detect softwares and no plagiarism detected.

Bu çalışmada “**Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi**” kapsamında uyulması gereken kurallara uyulmuştur.

In this study the rules stated in the “**Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive**” were followed.

Makale eşit oranda katkı ile iki yazar tarafından yazılmıştır.

The article was written by two authors with equal contribution.

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile **çakar çatışması** bulunmamaktadır.

There is no **conflict of interest** with any institution or person within the scope of the